

VASILE BOGREA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

DIN VECHEA NOASTRĂ TERMINOLOGIE JURIDICĂ:

FERÎE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIN «ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ» PE 1923

BUCUREȘTI

CARTEA ROMÂNEASCĂ, S. A.

1924

609

DIN VECHEA NOASTRĂ TERMINOLOGIE JURIDICĂ:

FERÎE

DE

V. BOGREA

Asupra originii acestui termen arhaic, ca și asupra naturii înseși a instituțiunii pe care o denumește, există o întreagă literatură, la care au colaborat istorici (Xenopol, Bogdan, Iorga), juriști (Pașcanu, Tanoviceanu¹), filologi (Tiktin), culegători de documente (Ghibănescu).

Controversa a devenit numai mai stufoasă și mai spinoasă.

S'o reluăm. — Mai întâiu, în ce privește aspectul ei juridic:

Erà *feriia* un mijloc de a garantă recunoașterea autorității lucrului judecat (*res judicata pro veritate habetur*), de a pecetlui definitiv o sentință pronunțată de instanța judecătorească, de a împiedeca redeschiderea procesului, ori un mijloc de stingere a acțiunii, de încetare a litigiului în curs?

Xenopol, care vedea în *feriie* echivalentul *legăturii* din cutare document anterior (v. *Istoria Românilor*, ed. minor, VII, p. 86 sqq.), era pentru întâia alternativă (v. Arhiva-Iași, I [1889], p. 631 sqq.), pe când d. Gh. Ghibănescu se pronunță pentru a doua: „Este cu totul exclusă posibilitatea, ca el [așezământul juridic al *feriiei*] să fi slujit de garanție a lucrului judecat“, replică d-za (Arhiva-Iași, XIX, p. 393 sqq.; cf. *ibid.*, XX, p. 59 sqq. și „Din traista cu vorbe“, p. 322) d-lui M. Pașcanu, care afirmase (*Două încercări în studiul Dreptului*, București 1908, p. 87), că „*feria* nu se depunea

1) Tesa d-lui V. Cădere (*Despre autoritatea lucrului judecat*, Iași 1918, p. 13) nu aduce nimic nou în materie și nu pare în curent cu cercetările anterioare. — Un memoriu istorico-juridic asupra *feriiei* a prezentat la Academia Română d. D. Mototolescu, căruia i-am comunicat, întâmplător, împreună cu unele indicațiuni bibliografice, și etimologia noastră.

decât tocmai după ce una din părți abandonase litigiul, recunoscând de neîntemeiată pretențiunea sa“ și că „niciodată *feria* n'a fost cauza stingerii procesului, ci numai efectul terminării lui, fie prin judecată, fie prin compromis“.

Din parte-i, răposatul Tanoviceanu, recensând ediția «Documentelor lui Ștefan-cel-Mare» de I. Bogdan, în «Curierul judiciar» din 1914, p. 36, se ridică împotriva identificării între *zaveasca* (legătura) din documentul dela 12 Iunie 1459 și *feria* din documentele veacului al XVII-lea: «Pe când *feria* eră plătită de câștigător ca să asigure irevocabilitatea hotărârii, — ceiace în fapt era ilusoriu¹⁾, — dimpotrivă, *zaveasca* eră o amendă sau pedeapsă contra persoanei care ataca mai târziu hotărârea dată²⁾», scrie dînsul, adăugând că, de altfel, «atît *zaveasca*, cât și *feria*, se plăteau Domnului, iar nu colitigantului».

O părere aparte, care a fost în deobște trecută cu vederea, este aceea a lui Dimitrie Cantemir, după care *heria* nu e taxa preventivă sau amenda consecutivă redeschiderii unui litigiu tranșat judecătorește, ci amenda ce trebuia să plătească împricinatul, care nu se va fi presintat la termenul³⁾ de apel, fixat cu consimțimîntul

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) D. Pașcanu demonstrează (*o. c.*, p. 87 sqq.) că *feria* nu împiedeca, de fapt, reluarea procesului, nu numai supt un Domn următor, cum socotia Xenopol, dar nici măcar supt acela care o luase. Se citează, între altele, și un doc. din 1762 (după Iorga, *Doc. Callimachi*, II, p. 169), în care autenticitatea, ba însăși existența *heriei* „în cartea lui Dămian“ fiind suspectată, ca „fără știrea sătenilor“, se orînduește cercetarea respectivei „cărți“ (p. 91, cu n. 3).

2) Cîteva exemple, din recenta publicație a d-lui C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Oltenia*, I (1923): «și cine se va mai scula cu pricină de acum înainte a mai căuta judecată, să fim supt pedeapsa Divanului și gloabă taleri 100 la cutie“ (invoială mehedințeană din 1787, p. 42); — «și pe acest Stoica, căci din îndemnul lui au pornit și pe ceilalți să pornească judecată peste așezămîntul ce s'au învoit, i s'au făcut certare cu o sută toege la talpă; așzidera lui Ion Potîrcă, pentru mutarea pietrei hotarului, toege 60; și să plătească ei cu toată ceata lor cheltuiala celorlalte părți și să dea la cutie taleri treizeci, măcar că după hrisov sînt legați a plăti gloabă taleri 60, de vor mai căuta judecată“ (p. 40, sentința a Divanului Craiovei, din 1779, aplicînd sancțiunea prevăzută în «așezămînt» în caz de nerespectare a «legăturii», prin pornirea din nou a judecătîii). — Același cas, în doc. din 1820 (pp. 47, 49), unde «Tepald» (p. 44) = *Tibaldo*, *Thibaut*, *Theobaldus*, ngr. Τί(μ)παλδο(ς), iar *împietriți* (pp. 48, 50) = însemnați cu pietre de hotar (v. chiar aici, mai sus), — sens interesant.

3) *Soroc*, se zice în text, cu un termen obișnuit până azi, mai ales ca

prealabil al amânduror părților, înaintea Domnului: «Dacă cumva unul dintre dâșii nu s'a prezentat la ziua hotărîtă, el trebuie să plătească *heria*, adică amendă, — țăranul douăzeci și cinci de galbeni, nobilul o sută și boierul șase sute» (*Descrierea Moldovei*, trad. G. Pascu, p. 130).

Nu intră în intenția noastră să tranșăm diferendul istorico-juridic,¹⁾ pentru care ni lipsește nu numai materialul documentar omplet²⁾, dar și competența necesară.

De fapt, fără a prejudeca întru nimic asupra economiei controversei, putem lăsa litigiul pendent, *sub iudice*, pentru a trece mai departe, la cercetarea etimologiei cuvântului, care primează pentru noi, putând arunca lumină și asupra caracterului juridic al instituțiunii.

O prealabilă precizare e necesară.

Indiferent dacă termenul *feriie* e un nume nou pentru o instituție veche sau reprezintă o realitate pe care el a inaugurat-o în practica noastră juridică, cert e, că acest nume, — cel puțin după datele de care dispunem până acum, — apare abia la sfârșitul sec. al XVI-lea, pentru a dispărea pe la începutul secolului XVIII (ca. 1570—1720), și aproape exclusiv (cu o singură excepție cunoscută până azi) în documentele moldovene: o îndoită limitare în loc și 'n timp, care-și are, firește, importanța și explicația ei.

E drept, că lexicul românesc cunoaște un omonim *ferie*, *herie*. Întrebuințat ca nume al unei măsuri de capacitate pentru licide, azi mai ales în Ardeal³⁾: ca „*ferie*, ΦΕΡΪΕ, urna, amphora; veder; der Eimer», îl dă încă Lex. Budan, derivându-l cu tot seriosul din lat. *seria*. Adevărata-i origine trebuie căutată, firește, în rom. *fier*: «Ocaua

---

derivat verbal: «a soroci o zi de judecată, un termin»; cf. *vadea*. — Pentru ziua hotărîtă pentru judecarea pricinii, cf. lat. *dies constituta causae dictionis*.

1) Părerea regretatului C. Giurescu o aflăm exprimată în Dicț. Acad. s. v. *herăie*: «(În vechiul nostru drept neexistând prescrierea) = taxă fixată de Domn pentru reluarea unui proces, cu scop de a garanta stabilitatea lucrului judecat; (în doc. slavone) zavescă».

2) Documentele, mare parte în regeste, au fost publicate de dd. Ghibănescu (*Surete și izvoade*, II și III) și N. Iorga (*Studii și documente*, XI și *Documentele familiei Callimachi*, II, p. 169: mențione tirzie, din 1792, a unui document anterior).

3) Cf. „veadur sau *ferii* ardelenești” (Dicț. Acad., s. v.), dar și: *ferie* = baniță, vas (măsură) de 20 litri, în jud. Mehedinți (rev. «Tudor Pamfile», [1923], p. 105), despre care v. mai jos.

lui Cuza era făcută din *fier*, spre deosebire de *bârdac* [= turcismul *bârdac*, *hârdacă*], care era din lemn, și de aceia îi zicea *fierăe*¹⁾», spune «etimologistul popular» din Dolj, prin rev. «Ion Creangă», VII (1914), p. 53 (cf. *ibid.*, VI 311), iar cărturarii nu pot decât confirma această derivare, pentru care există analogia decisivă a rom. *aimerlie*, lit. : „de fier“ (turc. *demirli*), pe lângă atâtea altele, vechi și nouă : vgr. *χοῦνιξ*, «șinic», propr. : „Eisenbüchse“ ; *κόπρος*, propr. : „de cupru“ ; *μέδιμνος*, propr. : „de aramă“, ca ngr. dial. *λαμνί*, *ραμνί*, „Wasserkrug“ = it. *rame*, „aramă“ (G. Meyer ; cf. Dacoromania, I, p. 276, adăugând, la rom. *arămie*, bulg. *aramija*, — după Dicț. Academiei, — și pe s.-cr. *romijenča*, „kupfernes, Wassergefäß“ : Filipović).

Chestiunea e însă, dacă *feriie*, *ferie* al nostru poate fi identificat cu *ferie*, măsura.

Vorbind de *ferie* în acest de pe urmă înțeles, din „Colindele“ d-lui Viciu, d. N. Iorga (*Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-or.*, I, p. 53) decide afirmativ : „*Ferie* în sens de măsură de capacitate (cum l-am aflat și aiurea) explică vechea *ferie*, *herie*, amendă“, și, independent de d-sa, un filolog ieșean, d. A. Scriban, a putut ajunge (Arhiva, XXVIII, 71) la aceeași concluzie, căreia nu i-ar lipsi nici suportul documentar : „ș'am dat și *heria* : vr'o patru-cinci *her* și de mied“ (N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriței*, I, p. 99).

Decât, lăsând la o parte poziția accentului (*férie*), plata în natură a fierăii, de care e vorba în doc. citat (c. 1650), apare cu totul izolată : aproape unanimitatea documentelor, și cele mai vechi vorbesc de plată în bani.

Dacă însă avem cuvinte să nu putem împărtăși această identificare, cu atât mai puțin am putea primi celelalte explicații etimologice ce s'au propus : turc. *vereje*, dat. lui *vere*, din care și *veresi*, originalul rom. *veresie* (I. Bogdan, apud Xenopol, în *Arhiva-Iași*, I, p. 631³⁾) ; — rom. *fier*, cu suf. demin. -*ue* din *cețățue*,

¹⁾ *Fierăe*, ca n. de fam., la Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, 378.

²⁾ Cf. încă : *feriie*, „oca de tinichea [fer-blanc]“, în Gorj (Conv. Lit. 1922 p. 363), apoi : *acov*, *lemnii* și *poporniță* = coș de papură („I. Cr.“, V, 279), ca și *fihire* (Păcală, *Rășinari*, 142), deci : *poporniță*, mr. *cîneștră* = ngr. *κάνιστρον*, cum și *târnă*, „baniță“, din „târn“ (Grigoriu-Rigo, *Mcd. pop.*, p. 218 ; cf. însă și sl. *tarno*, rom. *tarniță*, *tar!*). — Ca măsură se întrebuință și *speata*, «qualus e cortice arboris, ein aus Baumrinden verfertigter Korb» (Lex. Bud. ; cf. *spene*, «coș») în special pentru dus mâncare (la câmp), la O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, p. 334.

³⁾ «Cuvânt turcesc» e *feriie* și pentru d. I. Nădejde (*Viața Rom.*, I, 414, n. 1).

ferestruē, cārārue (Ghibănescu, *ibid.*, XX, p. 67¹); — ngr. χέρυ, gen. pl. χερύων (Tiktin, s. v., cu îndoială²).

În concepția noastră, termenul *ferie* este un neologism de cancelarie, moldovenesc, a cărui proveniență trebuie căutată în sfera de influențe nord-slave, specifice mediului respectiv.

Ni se pare singura ipotesă, în care se poate explica și aspectul cu adevărat proteic al cuvântului, extraordinara șovăire în transcriptia lui: ФЕРВЮ, ФЕРЬЮ (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, 49; cf. *ibid.*: „i postavili sobi *fervю* vi zlat s“), *ferею* (60), *ferне* (305) *ferию* (28), *ferию* (249, 275), *fierъе* (95), *fierъю* (302), *ferъи*, *ferъе* (*ibid.*, III, 4), *fierъю* (59), *ferъею* (117, 168), *fierъи* (133), *herъe* (71, doc. rom.), *herъа* (190, 323, id.), *hărăia*, *haraia* (acestea din urmă, în Arhiva-Iași, I, 631), etc.: față cu nouitatea și exotismul intrusului, diecii, pentru a-și fixa forma, îl alipiau, adică, de câte-un cuvânt de acasă (*fier*, *feri*).

De unde vine, deci, în Moldova, unde a strălucit timp de un sec. și jum. acest meteor lexical, care a radiat doar sporadic în Țara Românească, deși a lăsat, se pare, acolo, o interesantă supravie-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Etimologia ar cadra, oarecum, cu identificarea d-lui Iorga și, în alt sens, cu conjectura, că *feria* s'ar chema după *fierul* sigilului domnesc („hierul țării“, zice Ureche) ce se punea pe zăpăsi, spre a-l confirma (printr'o etimologie populară cu *fer* — „cloră avec un fer“ — se explică și evoluția romanică a fr. *fermer* = lat. *firmare*; cf. Gilliéron, *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, Paris 1922, p. 2 și, alături de rom. *în-cuia* = a închide cu cuiul, a găvozdi, rom. *fereca*, din vr. *făreca* = lat. *fabricare*).; v. și explicația dată de Coșbuc locuției «e pecetluit cu roșu» (*Versuri și proză* ed. Hodoș, p. 73). Dar sufixul în chestie nu e propriu-zis *-ue* (fem.), ci *-uiu*: *brăduiu*, *făguiu*, etc. (v. Pascu, *Sufixe românești*, p. 133, adăugând pe rom. -dial. *bărbuie* = bărbie, vr. *mamue* = momie, sperietoare și *cărțăluē* = cărțulie, cărticică) și — cu toată forma pl. *fiară*, *fiare* (fem.), nu vedem de ce n'ar fi rămas definitiv la derivatul normal: *feruiu* (masc). — Asupra lui *mamue*, v. în special Hasdeu, *Cuvente*, I, 290), care citează după un glosar din ca. 1600, comparându-l, între altele, și cu germ. *Mumme*; cf. și ipoteza d-lui Giuglea asupra originii rom. *mumă*, *mumă-pădurii* în Dacoromania, II, p. 402.—*Bărbue* e atestat, repetat, în semnalmentele pribegilor unguri dela 1818-9 (v. Rev. „Tinerimea Română“, 1898, p. 265).

2) Deci = *chezășie* (din *chezaș* = ung. *kezes*, dela *kéz* „mână“, ca gr. ἐγγύη).—Despre *datul de mână*, la *paumée*, *Handschlag*, exact: *datul mării* (cf. *a da mâna*, *a bate palma*) ca rit juridic, v. Pașcanu, *o. c.*, p. 79 și urm.; dar el nu pare a fi fost practicat în speță.—De ngr. χαιρῆν (cf. *hiritisesc* și *hiritismos* de mai târziu), ca o alusie la „felicitară“ câștigătorului, ar putea fi vorba tot atâta, cât și de lat. *ferire* (sc. *fœdus*).

țuire în *heriaș*, „gâlcevitor“, din Glosariul muscelean al d-lui Rădulescu-Codin, p. 39 (cf. *cârcotaș*, din *cârcotă*, *buclucaș* din *bucluc*, iar, ca sens, și: *cîrciogar*, *șvornic*, *priceav*)?

Din mulțimea variantelor înșirate, se desprind, totuși, două constatări: a) că forma originală a cuvântului nostru nu începea cu *h-* (cum implică etimologia d-lui Tiktin¹), ci cu *f-* (cf. dubletele fonetice *fi—hi*, *fiu—hiu*, *fier—hier*); și b) că acea formă originală pare a fi sunat: „*feruie*“, „*feriie*“²).

Privită supt acest unghiu, originea enigmaticului cuvânt iese din întuneric și controversatul termin juridic se explică plausibil ca un termin de cancelarie domnească, de felul fr. *vidimer*, germ. *vidimieren* (= lat. *vidimus*, pus ca „viză“ pe actele autentificate), din polonul *feruje*, dela *ferować*, „prononcer la sentence“ (J. A. E. Schmidt, *Nouveau dictionn. français-polonais et polon.-français*, ad. voc.), *ferować*, *-owal*, *-uje*, „durch gerichtlichen Ausspruch bekräftigen, befestigen“ (Booch-Arkossy, *Polnisch-deutsches Wörterb.*, ad. voc.)³), — un pendant profan al cunoscutului vr. *veruie*, „Crezul“, din limba bisericească: „... și aceasta o mărturisim tare în credința noastră, unde cetim *veruia*“, spune Varlaam (*Cazania*, ed. „Socec“, p. 16; cf. și Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, p. 60: „*Vërua* e numit simbolul credinței după cuvântul cu care începe în slav. *vëruju* = cred“ — și compară rom.-pop. *ocenașile* = Tatăl Nostru, la care s'ar putea adăugi: vr. *vos cresnele* din Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 469, împreună cu bine-cunoscuta înjurătură populară de *vascris* = Inviere, Paști, serbo-cr. *vaskrs*, „Ostern“, etc.⁴).

1) Cf. și Dicț. Acad., supt *herăie* („fereon“ din Melchisedek, *Cron. Hușilor*, p. 71, consemnat acolo, e, după toată probabilitatea, o eroare).

2) *Feruiu* ar fi un sing. refăcut din *feruie*. înțeles ca pl.

3) Din pol. *starować* și *tynkować* avem rom. *stăruî* și *tencuî* (cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, 386), și e probabil că și *frăsuesce* = pol. *frasować*, „fâcher, chagriner, inquiéter“, mai curând ca rut. *frasuvaty*, idem, cum se admite în genere (variante sporadică *frăsesc* ar putea fi și o contaminație cu *fras* = germ. *Frass*; cf. Tiktin, s. v.).

4) Aici ar aparține și *mesereri* = milostenii, deci lat.-eccl. *miserere* dintr'un document de la Simion Moghilă, din 1602, relevat de Hasdeu (*Cuvente den bătrâni*, I, p. 129) și atestat, explicit, în Ps. Sch. (ed. Candrea, II, 436) și'n Anon. Bănățean: „*meserere* = misericordia“, împreună cu derivatul *meserernik* = misericors (ed. Crețu, p. 353). — Curiosul *ispre* („pentru care *ispre* ca să se descopere adevărul“, „la care parte s'am desu *ispre* ca să nu să mai supere cu judecată“) dintr'o misivă dela 1650 (!), a Banului Manolachi Hrisovaghi, excerptată în „Revista Istorică“, II, (1916) p. 59, să nu fie oare—indirect—neologismul (fr. *exprès*, contaminat cu *spre* (scop)? Cf. încă: *accepi*, *affidavit*, *recepisse* de unde: „recipisă“), etc.